

تاریخ دریافت: ۹۲/۰۵/۰۳

تاریخ پذیرش: ۹۲/۰۷/۲۸

صفحات: ۱۴۵-۱۵۸

مطالعه نقش تسهیلات پرداختی بانک‌ها در توسعه فضایی

(مطالعه موردی: مراکز شهری استان ایلام)

یعقوب مرادی^{*۱}

رضا مختاری ملک‌آبادی^۲

نفیسه مرصوصی^۳

حشمت‌اله عسگری^۴

چکیده

توسعه فضایی مراکز شهری کشور، از چند دهه گذشته آغاز شده و به سرعت در حال افزایش است. در این بین، نقش عوامل مالی و به خصوص تسهیلات بانکی، در شتاب‌بخشی به آن بی‌تأثیر نیست. به همین منظور در این تحقیق برای یک دوره ده ساله (۹۰-۱۳۸۱) به نقش شیوه‌های مختلف تأمین مالی؛ از جمله: تسهیلات بانکی، مساعدت‌های دولتی و درآمد شهرداری‌ها، در توسعه فضایی مراکز شهری استان ایلام، از مدل اقتصادسنجی خودتوضیح با وقفه‌های گسترده (ARDL) اشاره گردید. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که ایلام دارای بالاترین سطح توسعه کالبدی به همراه درآمد شهرداری می‌باشد و بیشترین کمک‌های دولتی را نیز دریافت نموده است. نتایج حاصل از ارزیابی مدل، حاکی از آن است که در بین روش‌های مختلف تأمین مالی توسعه فضایی، کمک‌های دولتی و تسهیلات بانکی، بر توسعه فضایی مراکز شهری استان ایلام تأثیر مستقیم و مثبت معنی‌داری داشته و درآمد شهرداری‌ها تأثیر مستقیم و معنی‌داری بر توسعه فضایی مراکز شهری استان نداشته است.

واژه‌های کلیدی: مراکز شهری، توسعه فضایی، ARDL، تسهیلات بانکی

طبقه‌بندی JEL: R0, R13, G21, F31, E44

*۱- دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه پیام نور تهران، تهران، ایران Sadra.m110@gmail.com

۲- استادیار گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه پیام نور تهران، تهران، ایران

۳- دانشیار گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه پیام نور تهران، تهران، ایران

۴- استادیار گروه اقتصاد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران

۱- مقدمه

سیستم‌های مالی، یکی از مهمترین اجزای هر اقتصاد محسوب می‌شوند. امروزه کارکرد بانک‌ها و سیستم‌های مالی وابسته به آنها، منشأ بسیاری از دگرگونی‌های ایجاد شده در محیط‌های شهری و به خصوص توسعه فضایی شهرها می‌باشد.

از طرفی، تغییرات به وجود آمده در اقتصاد شهرها ناشی از تحول ایجاد شده به وسیله نظام‌های مالی و نهادهای پولی است. این سیستم‌ها شامل شبکه‌ای از بازارهای مالی، مؤسسات، خانوارها و دولت می‌باشند که در سیستم، مشارکت داشته و عملیات آن را تنظیم می‌کنند (آذربایجانی و همکاران، ۱۳۸۸).

از جمله مفاهیم مشتق شده از توسعه در حوزه برنامه‌ریزی شهری، توسعه فضایی شهرها است که تحت تأثیر عوامل گوناگونی از قبیل عوامل اجتماعی، اقتصادی، سیاست‌های دولتی و مشارکت سیستم‌های مالی، قرار دارد.

به نظر می‌رسد در عصر حاضر، کارکرد سرمایه‌گذاری‌های دولتی ناشی از درآمدهای نفتی، تزریق اعتبارات و تسهیلات پرداختی بانک‌ها در بخش‌های مختلف شهری، از جمله علل اصلی توسعه فضایی شهرهای کشور می‌باشد. ناکارآمدی نظام برنامه‌ریزی شهری و ضعف برنامه‌های توسعه ملی و آمایش سرزمین، باعث رشد شهرنشینی و گسترش ناهمگون مراکز شهری در ایران شده است (رهنمایی، ۱۳۸۵).

یکی از مسائل مهم کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران، نابرابری و عدم تعادل فضایی بین سطوح ملی، منطقه‌ای و ناحیه‌ای است که در اثر عوامل گوناگون، تحت تأثیر مکانیسم‌های حاکم بر ساختارهای اقتصادی-اجتماعی و سیاسی پدید آمده است (زیاری، ۱۳۸۵). وابستگی شدید مراکز شهری در کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران به منابع مالی شبکه بانکی، موضوع تأثیر سیاست‌های پولی و اعتباری دولت بر

مخارج سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در شهرهای این کشورها را مطرح می‌نماید. یکی از راه‌های تأمین سرمایه مراکز شهری، تخصیص اعتبارات و تسهیلات از طریق سیستم بانکی به بخش‌های اقتصادی آنها می‌باشد. به علاوه، توسعه فضایی مراکز شهری استان ایلام، متأثر از عوامل مالی و سیاست‌های دولتی، دچار ناهمگونی و عدم تعادل شده؛ به گونه‌ای که متراکم شدن امکانات و منابع در یک شهر باعث افزایش جمعیت شهری و توسعه فضایی آن شهر در همه ابعاد گردیده و مابقی شهرها از این نظر، رشد چندانی نداشته‌اند؛ به همین دلیل شناخت وضعیت و توسعه فضایی نقاط شهری به عنوان عمده‌ترین شکل سکونتگاهی کشور، نقاط ضعف و قوت، توان‌ها و کمبودهای آنها در برنامه‌ریزی شهری، نه تنها موجب ارائه طرح‌ها و برنامه‌های غنی‌تر می‌گردد بلکه نوعی ضرورت اساسی، محسوب می‌شود.

بر اساس بررسی‌های صورت گرفته در مراکز شهری ایلام مشخص شد که بخش عظیمی از سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در بخش‌های خدمات، ساخت‌وسازهای شهری و صنعت، از طریق تسهیلات تکلیفی و غیرتکلیفی بانک‌ها تأمین گردیده است. برابر آمارهای اخذ شده، کل تسهیلات اعطایی بانک‌های استان طی سال‌های ۹۰-۱۳۸۱ در بخش‌های گوناگون، بیش از ۶۰۰۰ میلیارد ریال می‌باشد (بانک مرکزی، اداره اطلاعات بانکی، ۹۰-۱۳۸۱). این درحالی است که مراکز شهری استان با شتاب روزافزونی در حال گسترش است. در این تحقیق با استفاده از روش اقتصادسنجی خودتوضیح با وقفه‌های گسترده (ARDL)^۱، طی سال‌های ۹۰-۱۳۸۱ به بررسی توسعه فضایی مراکز شهری استان ایلام پرداخته شده است. بنابراین بررسی نقش مشارکتی سیستم بانکی (پرداخت تسهیلات) در توسعه فضایی (کالبدی) مراکز شهری استان ایلام، از اهداف مهم این تحقیق می‌باشد.

در این تحقیق، بررسی موارد ذیل، مورد نظر می‌باشد:

- آیا سیستم بانکی از طریق پرداخت تسهیلات، نقش مثبت و معنی‌داری در توسعه فضایی شهری دارد؟
- آیا میزان درآمد شهرداری‌ها نقش مثبت و معنی‌داری در توسعه فضایی شهرها دارد؟
- آیا سیاست‌های دولت در قالب کمک‌های عمرانی، نقش معناداری در توسعه فضایی شهری دارد؟

۲- پیشینه تحقیق

تحقیقات مختلفی در خصوص تأثیر وام و تسهیلات بانکی بر بخش‌های مختلف اقتصادی کشور صورت گرفته است. در این تحقیقات، بیشتر به صورت موردی به بخش‌های محدودی از کالبد شهرها مانند مسکن پرداخته شده است. به نظر می‌رسد تاکنون تحقیق چندانی در زمینه تأثیر سیستم مشارکتی بانک‌ها بر توسعه فضایی شهرها به صورت جامع و با ترکیب مدل‌های جغرافیایی و اقتصادی، صورت نگرفته است. این موضوع از یک طرف نشان‌دهنده جنبه جدید و نو بودن تحقیق و از طرف دیگر بازگوکننده مشکلات تحقیق به دلیل در دسترس نبودن منابع می‌باشد. مع‌الوصف با بررسی‌های انجام شده مشخص گردید که چه در خارج و چه در داخل از جمله در بعضی مراکز؛ از قبیل اداره بررسی‌های اقتصادی بانک مرکزی و در بعضی مراکز تخصصی و دانشگاهی، تحقیقات محدودی در خصوص تأثیر تسهیلات بانکی بر بخش‌های اقتصادی با استفاده از مدل‌های اقتصادسنجی انجام گرفته است که به دلیل مشابهت با موضوع مورد تحقیق، ذیلاً به بعضی از آنها اشاره می‌شود.

لوپز^۱ (۱۹۹۰)، در مقاله‌ای آثار سیاست پولی را در مواجهه با حباب‌های قیمت مسکن طی سال‌های ۱۹۸۰-۲۰۰۴ با به کارگیری مدل‌های اقتصادسنجی خودرگرسیون، توزیع با وقفه و اقتصادسنجی

خودبرگشت‌داری (VAR)^۲ بررسی نموده است. در این مقاله، دو قاعده برای سیاست پولی تعریف می‌شود که طبق قاعده اول، نرخ بهره اسمی، تابع نرخ تورم و نرخ بهره اسمی دوره قبل است و در قاعده دوم، نرخ بهره اسمی، تابع نرخ تورم، نرخ بهره اسمی دوره قبل و قیمت مسکن است. نتایج نشان داد که اگر سیستم پولی به طور مستقیم به قیمت‌های مسکن، عکس‌العمل نشان دهد ممکن است باعث رکود در تولید گردد. بنابراین، قاعده دوم سیاست پولی، بیشترین کارایی را دارد و در تعدیل ادوار تجاری، نقش بیشتری خواهد داشت.

اهرن^۳ و همکاران (۲۰۰۵)، نوسان در قیمت مسکن را در ۱۸ کشور صنعتی از سال ۱۹۷۰ تا ۲۰۰۴ با استفاده از مدل‌های اقتصادسنجی خودبرگشت‌داری و اقتصادسنجی خود رگرسیونی و توزیع با وقفه و با تمرکز خاص روی بحث سیاست پولی، بررسی کردند. نتایج نشان داد که با اجرای سیاست‌های پولی انبساطی، افزایش قیمت مسکن زودتر اتفاق می‌افتد، اما پس از آن، تورم فزاینده موجب می‌شود که مقامات پولی قبل از اینکه قیمت مسکن به اوج خود برسد، سیاست پولی انقباضی را اجرا کنند.

سعیدی (۱۳۸۷)، در تحقیقی تحت عنوان «نقش شبکه بانکی در رشد اقتصادی با استفاده از مدل خود رگرسیونی» به بررسی موضوع در استان گلستان پرداخته است. نتایج این تحقیق نشان داد که تسهیلات بانکی، به عنوان مکمل سرمایه تولیدکننده، می‌تواند نقش مهمی در سرمایه‌گذاری و رشد تولید در استان گلستان داشته باشد؛ به‌گونه‌ای که ۰/۱ افزایش در تسهیلات بانکی استان می‌تواند ارزش افزوده (رشد اقتصادی) استان را به میزان ۰/۲۷ افزایش دهد.

خیابانی (۱۳۸۲)، در مقاله‌ای به بررسی و تحلیل اثرات متغیرهای کلان اقتصادی بر روی نوسانات شاخص فصلی قیمت مسکن طی دوره ۸۰-۱۳۷۱ پرداخته است. او با استفاده از الگوی اقتصادسنجی خودرگرسیونی و توزیع با وقفه، به بررسی اثر عوامل بلندمدت و میان‌مدت

2- Vector- Auto Regressive
3- Ahearn

1- Lopez

سرمایه‌گذاری توسعه شهری، انتشار اوراق سرمایه‌گذاری با تأمین مالی صنعت بهسازی و نوسازی شهری اشاره نمود.

شرزه‌ای و ماجد (۱۳۹۰)، در مقاله‌ای تحت عنوان «تأمین مالی پایدار شهر»، به بررسی چگونگی تأمین مالی به منظور توسعه پایدار شهری پرداخته‌اند. در این مقاله ابتدا پس از ارائه علل عدم توانایی شهرداری در عرضه خدمات عمومی شهری، به مفاهیم توسعه پایدار شهری و درآمدهای پایدار پرداخته شده و سپس منابع درآمدی شهرداری‌ها از نظر پایداری، مورد بررسی قرار گرفته‌اند. نتایج تحلیل حاکی از آن است که بخش عمده‌ای از درآمدهای شهرداری‌های کشور عمدتاً بر منابع ناپایدار، متکی هستند. در حالی که منابع پایدار؛ همچون عوارض نوسازی، مالیات بر زمین و مستغلات و درآمدهای حاصل از فروش خدمات، به طور نسبی مغفول مانده‌اند و تمرکز بر درآمدهای ناپایدار از جمله عوارض فروش تراکم، عوارض تخلفات ساختمانی و جرائم ماده صد، سهم خود را در کل درآمدها افزایش داده‌اند.

۳- مبانی نظری

یکی از اثرات توجه خاص به صنعتی کردن جوامع و تمرکز سرمایه‌ها در شهرهای بزرگ، رشد سریع شهرنشینی است که بیشتر برنامه‌ریزان در کشورهای در حال توسعه معتقدند رشد اقتصادی، رابطه مستقیمی با گسترش شهرنشینی و توسعه فضایی شهرها دارد. واضح است که رشد جمعیت ناشی از مهاجرت، فزونی رشد طبیعی و الحاق جمعیت پیرامون شهر به شهرها باعث تمرکز جمعیت، فراتر از ظرفیت اشتغال و خدمات پایه‌ای در شهرها می‌شود؛ به گونه‌ای که مشکلات متعددی از جمله: کمبود مسکن، عدم دسترسی به خدمات شهری، ازدحام و نهایتاً از بین رفتن محیط زیست را برای این گونه شهرها به وجود آورده و هزینه‌های زیادی را برای دولت‌ها ایجاد می‌کند.

بر قیمت مسکن در شهرهای ایران پرداخته است. بر اساس یافته‌های این تحقیق، حساسیت واقعی قیمت مسکن، به یک درصد تغییر در تراز واقعی پول در بلندمدت ۰/۸۶ و در کوتاه‌مدت ۰/۳۴ برآورد شده است. همچنین واکنش قیمت واقعی مسکن در بلندمدت ۰/۸۹- و در کوتاه‌مدت ۰/۳ برآورد شده است.

اکبریان و حیدری‌پور (۱۳۸۸) در تحقیقی، تأثیر توسعه بازار مالی بر رشد اقتصادی در ایران طی سال‌های ۸۶-۱۳۴۵ با استفاده از مدل اقتصادسنجی خودتوضیح با وقفه‌های گسترده را مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج حاصل از برآورد معادلات نشان می‌دهد که شاخص‌های مالی در کوتاه‌مدت بر رشد اقتصادی، تأثیر منفی داشته اما در بلندمدت با کمی اغماض، این رابطه میان شاخص‌های توسعه مالی و رشد اقتصادی وجود دارد که حاکی از ضعف نظارت دقیق سیستم بانکی بر تسهیلات اعطایی است.

آیت‌اللهی (۱۳۸۷)، در مقاله‌ای تحت عنوان «تأمین مالی شهرداری‌ها در فرانسه»، به بررسی آمایش شهری شهرهای فرانسه و منابع تأمین مالی شهرداری‌های فرانسه پرداخته است. به استناد نتایج این تحقیق، مهمترین منابع تأمین مالی شهرداری‌ها در فرانسه را مالیات‌ها و عوارض تشکیل می‌دهند و کمک‌های دولتی در قالب تأمین بودجه جاری حکومت‌های محلی و تأسیسات و تجهیزات محلی، دومین منبع درآمدی به شمار می‌روند. در نهایت، متغیر استقرار، سومین منبع درآمدی شهرداری‌ها در فرانسه تعریف شده است.

آیینی (۱۳۸۵)، در مقاله‌ای تحت عنوان «تأمین مالی صنعت بهسازی و نوسازی شهری»، به بررسی راهکارهای تأمین مالی این صنعت پرداخته است. از جمله راهکارهای پیشنهادی تأمین منابع مالی می‌توان به منابع داخلی شهرداری‌ها، کمک‌های دولت در زمینه تهیه طرح بهسازی و نوسازی شهری و بازگشایی معابر و ایجاد فضاهای عمومی، اخذ تسهیلات بانکی، انتشار اوراق مشارکت، انتشار سهام پروژه‌ها، تشکیل شرکت‌های

از نظریات مترتب دیگر می‌توان به نظریه دولت و شهرنشینی اشاره نمود (رهنمایی، ۱۳۷۳). در این نظریه، دولت با تسلط بر منابع ثروتی کشور، جریان ثروت و سرمایه را در شهرها به حرکت درآورده و با تجاری کردن سرمایه و تحکیم موقعیت کارفرمایی خویش در شهرها، عملاً مردم نیازمند به کسب درآمد را به سوی پایگاه‌های خویش در شهرها کشانیده است. بنابراین دولت به عنوان یک محور جدید به ویژه در دهه‌های اخیر، از طریق توسعه مراکز اداری و سیاسی و با اتکا به درآمدهای نفتی، نقش بسزایی در توسعه کانون‌های شهری دارد.

با توجه به نقش اقتصاد و سرمایه در توسعه فضایی شهرها، می‌توان ادعا نمود یکی از عوامل مؤثر و اصلی در گسترش فضایی شهرها، توسعه شعب بانکی و پرداخت تسهیلات و بارگذاری آن در بخش‌های اقتصادی شهرها؛ از جمله خدمات، صنعت، ساخت‌وساز شهری و امور زیربنایی می‌باشد. در برنامه‌های توسعه‌ای سال‌های گذشته، نگاه ویژه‌ای به توسعه مراکز شهری بدون در نظرگیری توسعه متوازن آنها، شده بود. پس از انقلاب اسلامی و در قالب برنامه‌های توسعه اول تا چهارم، این دیدگاه توسعه‌ای افزایش یافت. این در حالی است که با رشد اقتصادی نامتوازن نمی‌توان به توسعه پایدار شهرها و محیط زیست امیدوار بود؛ زیرا مقوله پایداری، در پیوندی قوی با مقوله‌های قدرت و عدالت قرار می‌گیرد تا جایی که دیوید هاروی^۲ عدالت اجتماعی و تعادل محیط زیست را لازم و ملزوم یکدیگر می‌داند و تحقق هر یک را بدون دیگری ممکن نمی‌داند (جعفری، ۱۳۸۷).

به علاوه، شهر باید از یک سو فعالیت‌های افرادی که در حال حاضر در آن زندگی می‌کنند را به سهولت و با کارایی مناسب، امکان‌پذیر سازد و از سوی دیگر، از توانایی لازم برای تأمین نیازهای فزاینده و شرایط زندگی سالم برای همه افرادی که در آن شهر زندگی خواهند کرد، برخوردار باشد.

■ **توسعه فضایی (هکتار):** توسعه فضایی عبارت است از توسعه مراکز شهری از نظر کالبدی و بخش‌های خدمات، مسکن و عمران، صنعت و زیربنایی که در نتیجه عوامل گوناگون از جمله: عوامل سیاسی، مالی و اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شکل می‌گیرد.

■ **مساعدت‌های دولتی (میلیارد ریال):** کلیه کمک‌های دولتی در قالب اعتبارات عمرانی و تملک دارایی‌های سرمایه‌ای از طرف دولت به زیرساخت‌های مراکز شهری اختصاص می‌یابد.

■ **مانده تسهیلات شبکه بانکی (میلیارد ریال):** عبارت است از مانده تعهدات مشتریان بابت تسهیلات دریافتی از سیستم بانکی، اعم از سررسید شده و سررسید نشده.

■ **درآمد شهرداری‌ها (میلیارد ریال):** عبارت است از اعتبارات ابلاغی و کلیه وصولی‌های شهرداری‌های مراکز شهری اعم از وصول عوارض، فروش تراکم، عوارض صدور پروانه، خدمات شهری و سایر درآمدها که به حساب درآمد شهرداری‌ها واریز شده است.

از جمله نظریه‌های مهم در خصوص شکل‌گیری و توسعه فضایی شهرهای جهان سوم، نظریه سرمایه‌داری بهره‌بری هانس بوبک^۱؛ جغرافی‌دان آلمانی است که برای تبیین توسعه شهری در مشرق‌زمین ارائه گردیده است. این نظریه به دنبال اثبات این موضوع است که شالوده اقتصادی شهرهای مشرق‌زمین و به‌خصوص ایران، براساس عواید و درآمدهای ناشی از تجارت و دریافت بهره مالکانه از روستاهای حوزه نفوذ آنها استوار است که در چارچوب روابطی سنتی ولی سیطره‌آمیز و یک‌جانبه میان شهر و روستا، سرمایه از روستا خارج شده و در شهر متمرکز گردیده است. بنابراین ورود سرمایه و منابع به شهرها نیروی محرکه توسعه شهری می‌باشد که در بخش‌های تجاری شهر از قبیل صنعت، خدمات، ساختمان و غیره وارد شده و باعث پویایی و تحرک اقتصاد شهر می‌گردد (پاپلی یزدی، ۱۳۸۷).

توضیحی از چه درجه ایستایی برخوردار هستند، پویایی‌های کوتاه‌مدت بین آنها را نیز مورد توجه قرار دهد و در نتیجه، ضرایب بلندمدت مدل را با دقت مناسب، برآورد نماید (محمدی، ۱۳۹۰).

تابع رگرسیونی برای ارزیابی اثر متغیرهای مورد بررسی در توسعه فضایی، مطابق فرمول‌های (۱ و ۲ و ۳) می‌باشد:

فرمول (۱)

$$\alpha(L, P)Y_t = \sum_{i=1}^k \beta_i(L, q_i)X_{it} + \delta W_t + u_t$$

فرمول (۲)

$$\alpha(L, P) = 1 - \alpha_1 L - \alpha_2 L^2 - \dots - \alpha_p L^p$$

فرمول (۳)

$$\beta_i(L, q_i) = 1 - \beta_{i1} L - \beta_{i2} L^2 - \dots - \beta_{iq} L^{qi}$$

L : عملگر وقفه، W_t : برداری از متغیرهای قطعی (غیرتصادفی) نظیر عرض از مبدأ، متغیر روند، متغیر مجازی یا متغیرهای برونزا با وقفه‌های ثابت، P : وقفه‌های به کار گرفته شده برای متغیر وابسته و q_i : وقفه‌های مورد استفاده برای متغیر مستقل است.

روش اقتصادسنجی خودرگرسیونی و توزیع با وقفه، شامل دو مرحله است. در مرحله اول، وجود ارتباط بلندمدت بین متغیرهای تحت بررسی را بدین ترتیب می‌آزماییم که اگر مجموع ضرایب برآورد شده مربوط به وقفه‌های متغیر وابسته، کوچکتر از یک باشد، الگوی پویا، به سمت تعادل بلندمدت، گرایش دارد؛ بنابراین لازم است برای آزمون همگرایی، آزمون فرضیه صفر، طبق فرمول (۴) صورت پذیرد:

$$H_0 : \sum_{i=1}^p \alpha_i = 1 \geq 0 \quad \text{فرمول (۴)}$$

کمیت آماره t مورد نیاز برای انجام آزمون فرضیه پژوهشی، چنین محاسبه می‌شود (فرمول ۵):

$$H_1 : \sum_{i=1}^p \alpha_i - 1 < 0 \quad \text{فرمول (۵)}$$

بنابراین درآمدهای ناشی از تجارت و به خصوص فروش نفت، توسعه سیستم اداری و تجاری شدن سرمایه در شهرها، توسعه مراکز مالی و افزایش تسهیلات بانکی در قالب‌های مختلف و بارگذاری آن در بخش‌های تجاری و خدماتی شهرها، از جمله روش‌های تأمین مالی و توسعه فضایی شهرها می‌باشد.

بررسی‌های به عمل آمده نشان می‌دهد که روند توسعه فضایی مراکز شهری استان ایلام، به گونه‌ای غیرمتعارف بوده و از این نظر تفاوت‌های چشمگیری با هم دارند. شهر ایلام به عنوان مرکز استان نه تنها در تعادل بخشی منطقه عمل ننموده است بلکه به دلیل تمرکز امکانات و توسعه بخش‌های خدماتی و زیربنایی باعث مکش سرمایه شهرهای اطراف شده و از نظر توسعه فضایی، گسترش زیادی داشته است. این درحالی است که روند توسعه فضایی، در دیگر مراکز شهری استان متفاوت می‌باشد.

۴- روش تحقیق

جهت بررسی میزان توسعه فضایی مراکز شهری استان ایلام و نقش مشارکتی سیستم بانکی، مناسب‌ترین راه، بررسی متغیرها و شاخص‌های مربوط در یک مقطع زمانی می‌باشد. داده‌های مورد استفاده در این پژوهش، از نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن، مساعدت‌های دولتی تزریق شده به مراکز شهری، مانده تسهیلات شبکه بانکی استان ایلام، درآمد شهرداری‌های مراکز شهری مورد مطالعه، طرح‌های جامع و تفصیلی مراکز شهری و سالنامه‌های آماری معاونت برنامه‌ریزی استانداری ایلام طی سال‌های ۱۳۸۱ الی ۱۳۹۰ اخذ شده است.

یکی از مهمترین ابزارهای تحلیلی جهت بررسی نقش سیستم بانکی در توسعه فضایی مراکز شهری، استفاده از روش اقتصادسنجی خودتوضیح با وقفه‌های گسترده می‌باشد. این الگو، روش پویایی است که این امکان را فراهم می‌آورد تا صرف‌نظر از اینکه متغیرهای

بابت تسهیلات دریافتی از سیستم بانکی، اعم از سر رسید شده و سر رسید نشده که به عنوان متغیر مستقل تعریف شده است.

درآمد شهرداری‌ها INCOME (میلیارد ریال): عبارت است از اعتبارات ابلاغی و کلیه وصولی‌های شهرداری‌های مراکز شهری؛ اعم از وصول عوارض، فروش تراکم، عوارض صدور پروانه، خدمات شهری و سایر درآمدها که به عنوان متغیر مستقل تعریف شده‌اند.

محدوده مورد مطالعه در این پژوهش، مراکز شهری استان ایلام می‌باشند. جامعه آماری مورد مطالعه، هفت شهر مرکزی استان ایلام؛ شامل آبدانان، ایلام، ایوان، دره‌شهر، دهلران، سرابله و مهران می‌باشد. شهر ایلام با ۱۷۲،۲۱۳ نفر جمعیت به عنوان مرکز استان دارای بالاترین جمعیت شهری بوده و کمترین جمعیت شهری نیز مربوط به شهر سرابله با ۱۰،۹۶۷ نفر جمعیت است (سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰). قلمرو زمانی تحقیق نیز سال‌های ۱۳۸۱ الی ۱۳۹۰ می‌باشد.

۵- یافته‌های تحقیق

به استناد اطلاعات موجود، شهرهای ایلام و مهران به ترتیب با ۱/۴۶ و ۰/۱۰ دارای بیشترین و کمترین توسعه فیزیکی در بین مراکز شهری مورد مطالعه بوده‌اند. همچنین طی سال‌های مورد بررسی، شهرهای سرابله، دهلران، ایوان، آبدانان و دره‌شهر به ترتیب ۰/۷۴، ۰/۴۰، ۰/۳۸، ۰/۲۹ و ۰/۳۵ از نظر فیزیکی رشد داشته‌اند. در پایان سال ۱۳۹۰ شهر ایلام با محدوده قانونی معادل ۱۸۵۰ هکتار، دارای بالاترین سطح توسعه کالبدی در بین مراکز شهری بوده است. این در حالی است که محدوده قانونی شهر سرابله تنها ۲۵۰ هکتار می‌باشد. با توجه به آمار و اطلاعات موجود، از نظر سطوح خالص اراضی شهری با کاربری‌های مختلف در بین مراکز شهری مورد مطالعه، شهر ایلام با ۱۲۱۳/۴ هکتار، دارای بیشترین اراضی شهری و شهر سرابله با ۱۵۹/۲ هکتار، دارای کمترین اراضی شهری می‌باشند (جدول ۱ و نمودار ۱).

اگر قدر مطلق کمیت بحرانی ارایه شده در سطح اطمینان مورد نظر، کوچکتر از قدر مطلق کمیت آماره t محاسباتی فوق باشد، فرض H_0 رد می‌شود و در نتیجه یک رابطه بلندمدت بین متغیرهای مدل وجود دارد. در مرحله دوم، تخمین ضرایب رابطه بلندمدت صورت می‌گیرد که به صورت فرمول (۶) محاسبه می‌گردد:

$$\hat{\theta}_i = \frac{\hat{\beta}_{i0} + \hat{\beta}_{i1} + \hat{\beta}_{i2} + \dots + \hat{\beta}_{i\hat{q}_i}}{1 - \hat{\alpha}_1 - \hat{\alpha}_2 - \dots - \hat{\alpha}_{\hat{p}}}$$

تعداد وقفه‌های بهینه در الگوی اقتصادسنجی خودرگرسیون و توزیع با وقفه، بر اساس یکی از شاخص‌های آکائیکه (AIC)^۱، شوارتز-بیزین (SBC)^۲، حنان-کوین (HQC)^۳ یا R^2 تعیین می‌گردد (رجبی جهودی، ۱۳۸۱).

در این تحقیق به منظور ارزیابی فرضیات تحقیق، از روش خاص رگرسیونی زیر استفاده می‌شود (فرمول ۷):

فرمول (۷)

$$FAZAI = C(1) + C(2) \times GOVER + C(3) \times TASHILAT + C(4) \times GOVER + C(5) \times TASHILAT(1) + C(6) \times INCOME + [AR(1) = C(7)]$$

که در آن:

توسعه فضایی FAZAI (هکتار): عبارت است از توسعه مراکز شهری از نظر کالبدی و بخش‌های خدمات، مسکن و عمران، صنعت و زیربنایی که به عنوان متغیر وابسته تعریف شده‌اند.

مساعده‌های دولتی GOVER (میلیارد ریال): عبارت است از کلیه کمک‌های دولتی در قالب اعتبارات عمرانی و تملک دارایی‌های سرمایه‌ای به زیرساخت‌های مراکز شهری که به عنوان متغیر مستقل تعریف شده است.

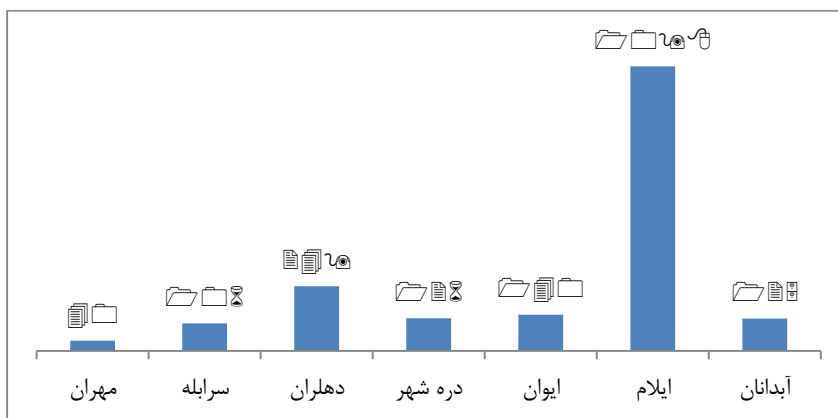
مانده تسهیلات شبکه بانکی TASHILAT (میلیارد ریال): عبارت است از مانده تعهدات مشتریان

1- Akaike Information Criterion
2- Schwartz-Bayesian Criterion
3- Hanan-Quinn Criterion

جدول ۱- توسعه کالبدی مراکز شهری ایلام (ارقام به هکتار)

شهر	آبدانان	ایلام	ایوان	دره شهر	دهلران	سرابله	مهران				
سال	۱۳۸۱	۱۳۹۰	درصد رشد	رشد (هکتار)	۴۰۰	۱۴۴	۶۲۶	۳۶۰	۳۷۲	۷۵۲	۴۳۴/۵
سال	۱۳۸۱	۱۳۹۰	درصد رشد	رشد (هکتار)	۴۰۰	۲۵۰	۸۷۵	۴۸۶	۵۱۲	۱۸۵۰	۵۵۹/۵
سال	۱۳۸۱	۱۳۹۰	درصد رشد	رشد (هکتار)	۴۰۰	۰/۷۴	۰/۴۰	۰/۳۵	۰/۳۸	۱/۴۶	۰/۲۹
سال	۱۳۸۱	۱۳۹۰	درصد رشد	رشد (هکتار)	۴۰	۱۰۶	۲۴۹	۱۲۶	۱۴۰	۱۰۹۸	۱۲۵

منبع: (طرح‌های هادی، جامع و تفصیلی مراکز شهری ایلام طی سال‌های ۱۳۸۱-۱۳۹۰)

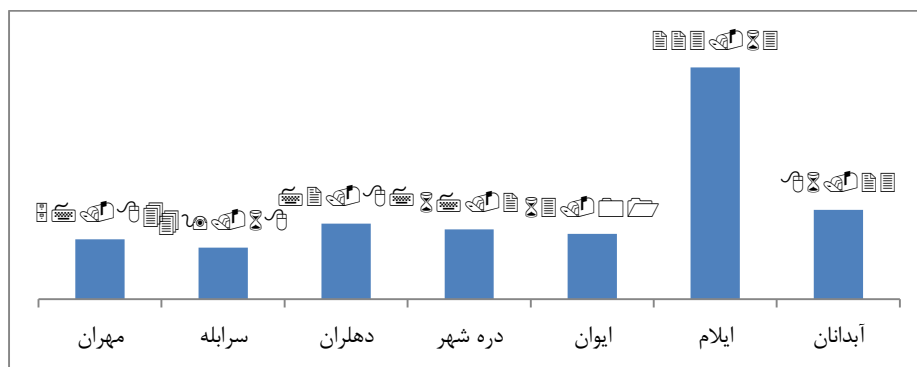
نمودار ۱- توسعه کالبدی مراکز شهری ایلام (ارقام به هکتار)

منبع: (طرح‌های هادی، جامع و تفصیلی مراکز شهری ایلام، ۱۳۸۱-۱۳۹۰)

کمک‌های دولتی

آمار و اطلاعات اخذ شده، شهرهای آبدانان با ۸۶/۲۳ میلیارد ریال، دهلران با ۷۲/۷۸ میلیارد ریال، دره شهر با ۶۷/۲۰ میلیارد ریال، ایوان با ۶۳/۰۱ میلیارد ریال و مهران با ۵۷/۸۴ میلیارد ریال کمک دریافتی، در مرتبه‌های دوم تا ششم قرار دارند (نمودار ۲).

مجموع کمک‌های دولتی انجام شده طی سال‌های ۱۳۸۱-۱۳۹۰ به مراکز شهری استان ایلام بالغ بر ۶۲۰/۴۶ میلیارد ریال می‌باشد. شهرهای ایلام و سرابله به ترتیب با ۲۲۳/۶۳ و ۴۹/۶۸ میلیارد ریال، بیشترین و کمترین کمک‌های دولتی را دریافت کرده‌اند. به استناد

نمودار ۲- کمک‌های دولتی به مراکز شهری ایلام (ارقام به میلیارد ریال)

منبع: (سالنامه‌های آماری استان ایلام، معاونت برنامه‌ریزی، ۱۳۸۱-۱۳۹۰)

درآمد شهرداری‌ها

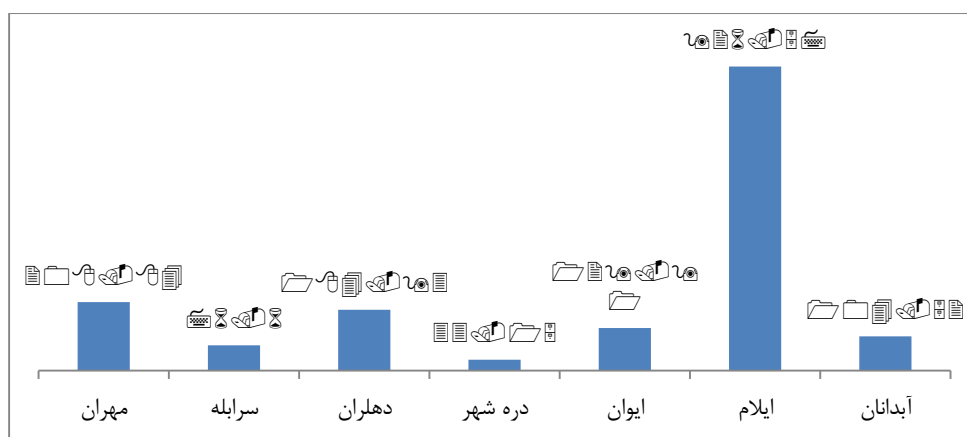
برابر آمار اخذ شده، جمع کل درآمدهای هفت شهرداری مراکز شهری استان طی سال‌های ۱۳۸۰الی ۱۳۹۰، بالغ بر ۱۶۶۴ میلیارد ریال بوده که بیشترین رقم درآمدی مربوط به شهرداری ایلام با ۹۲۶/۵۷ میلیارد ریال (۵۵/۶۷ درصد کل درآمدها) است. کمترین رقم درآمدی که بالغ بر ۳۳/۱۵ میلیارد ریال بوده مربوط به

شهرداری دره‌شهر می‌باشد. طی سال‌های مورد بررسی، شهرداری‌های مهران با ۲۰۸/۸۴ میلیارد ریال، دهلران با ۱۸۴/۹۳ میلیارد ریال، ایوان با ۱۲۹/۹۱ میلیارد ریال، آبدانان با ۱۰۴/۵۲ میلیارد ریال و سرابله با ۷۶/۶۰ میلیارد ریال، در رده‌های بعدی هستند (جدول ۲ و نمودار ۳).

جدول ۲- درآمد شهرداری‌های مراکز شهری (ارقام میلیارد ریال)

شهر	آبدانان	ایلام	ایوان	دره شهر	دهلران	سرابله	مهران
جمع کل (میلیارد ریال)	۱۰۴/۵۲	۹۲۶/۵۷	۱۲۹/۹۱	۳۳/۱۵	۱۸۴/۹۳	۷۶/۶	۲۰۸/۸۴
درصد از کل	۶/۲۸	۵۵/۶۷	۷/۸۰	۱/۹۹	۱۱/۱۱	۴/۶۰	۱۲/۵۵

منبع: (سالنامه‌های آماری استان ایلام، عملکرد شهرداری‌های مراکز شهری، ۱۳۹۰-۱۳۸۱)

نمودار ۳- درآمد شهرداری‌های مراکز شهری ایلام طی سال‌های ۱۳۸۱-۹۰ (ارقام به میلیارد ریال)

منبع: (سالنامه‌های آماری استان ایلام، شهرداری‌های مراکز شهری، ۱۳۹۰-۱۳۸۱)

مانده تسهیلات بانکی

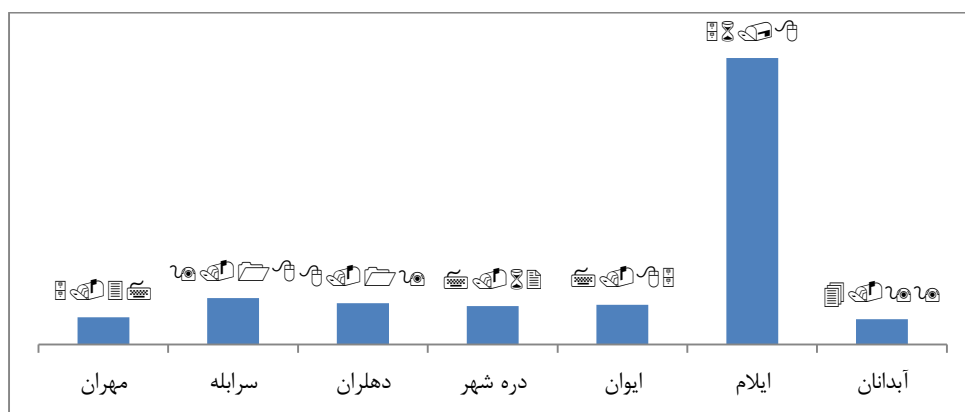
آمارها بیانگر آن است که مانده تسهیلات پرداختی بانک‌ها طی سال‌های مورد بررسی، متغیر بوده است؛ به‌گونه‌ای که از ۲۶۴۷ میلیارد ریال در سال ۸۱ به ۲۰۲۹۱ میلیارد ریال در سال ۹۰ افزایش یافته که رشدی معادل ۶/۶۷ درصد در یک دوره ده ساله را نشان می‌دهد. کل مانده تسهیلات، طی سال‌های مورد نظر

۹۴۶۶۱ میلیارد ریال بوده که از این رقم، بیشترین میزان تسهیلات پرداختی مربوط به شهر ایلام با رقم ۵۳۷۶۸/۷۸ میلیارد ریال بوده که معادل ۵۶/۸ درصد کل مانده تسهیلات می‌باشد و کمترین مانده تسهیلات نیز مربوط به شهر آبدانان با رقم ۴۷۲۰/۹۳ میلیارد ریال بوده که معادل ۴/۹۹ درصد کل مانده تسهیلات شبکه بانکی می‌باشد (جدول ۳ و نمودار ۴).

جدول ۳- مانده تسهیلات شبکه بانکی استان برحسب شهر طی سال‌های ۹۰-۱۳۸۱ (ارقام به میلیارد ریال)

شهر	جمع	درصد از کل
آبدانان	۴۷۲۰/۹۳	۴/۹۹
ایلام	۵۳۷۶۸/۷۸	۵۶/۸۰
ایوان	۷۴۳۱/۴۴	۷/۸۵
دره شهر	۷۲۱۰/۸۶	۷/۶۲
دهلران	۷۷۵۵/۹۹	۸/۱۹
سرابله	۸۶۸۸/۹۱	۹/۱۸
مهران	۵۰۸۴/۰۹	۵/۳۷
جمع کل	۹۴۶۶۱	

منبع: (بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، اداره آمار و داده‌های بانکی، ۱۳۹۰-۱۳۸۱)

نمودار ۴- درصد مانده تسهیلات شبکه بانکی طی سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۸۱ (ارقام به میلیارد ریال)

منبع: (بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، اداره آمار و داده‌های بانکی، ۱۳۹۰-۱۳۸۱)

بررسی پایایی متغیرها

قبل از برآورد مدل باید داده‌ها را از نظر ایستایی مورد بررسی قرار داد؛ زیرا در تخمین معادلات اقتصادسنجی اگر از داده‌های غیرایستا استفاده گردد، به دلیل اینکه این داده‌ها در طول زمان دارای واریانس و میانگین با ثبات نیستند، آماره‌های t و f ، معتبر نبوده و نتایج مدل، غیرقابل استناد خواهند بود (رجبی جهرودی، ۱۳۸۱).

در برآورد مدل باید ویژگی متغیرها از نظر پایایی مورد بررسی قرار گیرد. در مورد پایایی متغیرها باید گفت یک متغیر، زمانی پایا است که میانگین، واریانس و خودهمبستگی آن در طول زمان ثابت باقی بماند. اگر متغیرهای مورد استفاده در مدل، ناپایا باشند؛ در این صورت، مدل، شرط ثبات را تأمین نمی‌کند؛ بنابراین توابع حاصل از آن نیز از اعتبار کافی برخوردار نخواهند

بود. برای بررسی فرضیه وجود یا عدم وجود ریشه واحد در سری‌های زمانی، در حال حاضر آزمون‌های مختلفی معرفی شده‌اند که مهمترین آنها آزمون ریشه واحد دیکی فولر تعمیم‌یافته (ADF)^۱ و آزمون فیلیپس پرون (PP)^۲ می‌باشند. اگر آماره محاسبه شده، از مقدار بحرانی که معمولاً در سطح ۵ درصد می‌باشد بزرگتر باشد، متغیر مورد نظر، پایاست و در غیر این صورت، ناپایاست.

در این تحقیق، از آزمون‌های دیکی فولر تعمیم‌یافته و فیلیپس پرون برای بررسی وجود یا عدم وجود ریشه واحد در متغیرها استفاده شده که نتیجه آزمون به شرح جدول (۴) می‌باشد.

1- Augmented Dicky Fuller

2- Philips Proun

جدول ۴- نتایج آزمون ریشه واحد (فرضیه صفرمانایی)

نام متغیر	کمک‌های دولتی		درآمد شهرداری‌ها		تسهیلات بانکی		پسماند	
	PP	ADF	PP	ADF	PP	ADF	PP	ADF
مقدار آماره آزمون	۱۳/۵۱	۱۱/۸۸	۸/۸۴	۱۲/۰۹	۰/۰۷۲	۰/۰۷۲	۲۶/۷۹	۲۵/۶۷
احتمال خطا	۰/۴۸	۰/۶۱	۰/۸۴	۰/۵۹	۱	۱	۰/۰۲	۰/۰۲
نتیجه آزمون	ناپایا	ناپایا	ناپایا	ناپایا	ناپایا	ناپایا	پایا	پایا

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

در تفاضل مرتبه اول دارند. با توجه به اینکه تمام متغیرها، یک درجه پایایی دارند اکنون باید با استفاده از آزمون هم‌انباشتگی، از هم‌انباشته بودن متغیرها اطمینان حاصل شود. اگر متغیرها هم‌انباشته باشند، آنگاه رفتار متغیرها در بلندمدت همگام بوده و تخمین مدل، بی‌اشکال است و نتایج، قابل دفاع می‌باشند. برای انجام آزمون هم‌انباشتگی، آزمون پایایی دیکی فولر تعمیم‌یافته و فیلیپس پرون را بر روی باقیمانده‌ها انجام می‌دهیم. طبق نتایج جدول (۴) نمایان است که باقیمانده‌ها پایا بوده و استفاده از مدل اقتصادسنجی خودرگرسیون و توزیع با وقفه در سطح متغیرها، بدون اشکال است و شرط ثبات در مدل، تأمین شده است. جدول (۵) نتایج تخمین مدل را نشان می‌دهد.

همان‌گونه که در جدول (۴) نمایان است، نتایج آزمون‌های دیکی فولر تعمیم‌یافته و فیلیپس پرون، برای سنجش پایایی متغیرهای مورد نظر نشان می‌دهد که هیچ‌یک از متغیرها در سطح احتمال خطای نوع اول ۵ درصد پایا نبوده؛ بنابراین فرضیه پایایی متغیرهای مورد بررسی را نمی‌توان رد کرد. با توجه به مباحث تئوریک اقتصادسنجی، اگر متغیرهای مدل، ناپایا باشند؛ تخمین مدل ممکن نبوده و نتایج، قابل دفاع نمی‌باشند؛ زیرا متغیرهای مورد بررسی ممکن است بدون اینکه ارتباط معنایی واقعی با هم داشته باشند، معنی‌داری بالایی را به نمایش بگذارند و محقق را دچار اشتباه در برداشت و نتیجه‌گیری نمایند. برای بررسی پایایی متغیرها در تفاضل مرتبه اول، آزمون ریشه واحد انجام شده و نتایج، حکایت از پایایی متغیرها

جدول ۵- نتیجه تخمین مدل با استفاده از نرم‌افزار Eviews

متغیر	ضریب	آماره t	سطح خطا
توسعه فضایی	۲۷۶/۸۱۴۷	۸/۹۵۶۶۱۱	۰
کمک‌های دولتی	۱/۶۲۵۰۱۹	۳/۳۸۹۶۵۴	۰/۰۰۱۴
تسهیلات بانکی	۰/۰۲۶۰۴۹	۲/۵۶۸۹۱۸	۰/۰۱۳۳
درآمد شهرداری‌ها	۰/۱۸۴۰۳۹	۰/۶۰۸۶۳۷	۰/۵۴۶۵
AR(1)	۱/۰۵۵۸۷۲	۹۱/۸۴۹۷	۰

منبع: (یافته‌های نگارندگان)

شاخص R^2 که به شاخص خوبی برآزش مدل معروف است، نشان می‌دهد مدلی که برای تحقیق در نظر گرفته شده است چه میزان از واقعیت را می‌تواند بیان کند و متغیرهای ناشناخته که در مدل حضور ندارند و در جملات باقیمانده‌ها منعکس می‌شوند چه میزان تأثیرگذاری دارند. به عبارت دیگر، چند درصد متوسط تغییرات متغیر وابسته (توسعه فضایی) را متوسط متغیرهای مستقل، توضیح می‌دهد (محمدی، ۱۳۹۰).

میزان شاخص R^2 در مدل فوق نشان می‌دهد که مدل توانسته است ۹۹ درصد از تغییرات متغیر وابسته را توضیح دهد. از طرف دیگر \bar{R}^2 نیز بالاست. بر اساس مسائل اقتصادسنجی، هر چه R^2 و \bar{R}^2 به هم نزدیک باشند می‌توان به درستی تصریح مدل، اطمینان بیشتری داشت؛ بنابراین نزدیکی مقادیر دو شاخص فوق، این اطمینان را به ما می‌دهد که تمام متغیرهای تأثیرگذار را در مدل لحاظ نموده و دچار خطای تصریح غلط مدل یا قرار ندادن متغیر تأثیرگذار بیرون مانده از مدل نشده‌ایم.

یکی دیگر از معیارهای سنجش درستی تخمین مدل، آزمون دوربین-واتسون^۲ می‌باشد که برای تشخیص خودهمبستگی بین اجزای اخلال در مدل به کار می‌رود. هر چه آماره دوربین-واتسون به صفر نزدیک شود نشان‌دهنده همبستگی مثبت بین اجزای اخلال بوده و هر چه به عدد چهار نزدیک شود همبستگی منفی خواهد شد. نزدیکی این آماره به عدد ۲ نشان از عدم وجود خود همبستگی بین اجزای اخلال می‌باشد. آماره مذکور در تخمین فوق برابر عدد ۱/۲ بوده که نشان‌دهنده عدم همبستگی در مدل می‌باشد.

یکی دیگر از آماره‌ها که معنی‌داری کلی رگرسیون را نشان می‌دهد، آماره F می‌باشد که دال بر معنی‌داری کلی ضرایب رگرسیون می‌باشد و در این آماره، فرضیه H_0 بیانگر آن است که تمامی متغیرهای مستقل، بر مدل تأثیرگذار نیستند و فرضیه مقابل H_1 آن است که حداقل

یکی از متغیرهای مستقل، بر مدل تأثیرگذار هستند؛ بنابراین اگر مقدار F بیشتر از مقدار بحرانی^۳ باشد؛ یعنی احتمال خطای آن کمتر از ۰/۵ باشد، بیانگر معنی‌داری کلی رگرسیون است. مقدار آماره F مدل برابر ۶۰۷۳/۲۸۶ بوده و احتمال خطای آن، صفر می‌باشد؛ بنابراین ضرایب کلی مدل به صورت قوی، معنی‌دار می‌باشند. با توجه به جدول (۵) و نتایج اخذ شده، تحلیل و معنی‌داری ضرایب به شرح ذیل می‌باشد:

■ ضریب کمک‌های دولتی برابر ۱۹/۶۲۵۰ با علامت مثبت می‌باشد. آماره t مقدار بالایی را اختیار کرده و با احتمال ۰/۰۱۴ معنادار می‌باشد. این ضریب نشان‌دهنده این است که در طول مدت مورد بررسی به صورت میانگین، کمک‌های دولتی با ضریب ۱/۶۲ (میلیارد ریال) بر توسعه فضایی (هکتار) استان، تأثیر مستقیم و مثبت معنی‌داری داشته است.

■ ضریب تسهیلات بانکی برابر ۰/۰۲۶۰۴۹ با علامت مثبت می‌باشد. آماره t مقدار بالایی را اختیار کرده و با احتمال ۰/۰۱۳ معنادار می‌باشد. این ضریب نشان‌دهنده این است که در طول مدت مورد بررسی، به صورت میانگین، تسهیلات بانکی با ضریب ۰/۰۲ (میلیارد ریال) بر توسعه فضایی (هکتار) استان، تأثیر مستقیم و مثبت معنی‌داری گذاشته است.

■ ضریب درآمد شهرداری‌ها برابر ۰/۱۸۴۰۳۹ می‌باشد ولی از آنجا که سطح خطای آن بالای ۵ درصد است، تأثیر مستقیم و معنی‌داری بر توسعه فضایی استان نداشته؛ بنابراین در طول دوره مورد بررسی، درآمد شهرداری‌ها نیز به صورت مستقیم و معنی‌دار بر توسعه فضایی استان، تأثیرگذار نبوده است. از جمله دلایل این موضوع این است که بیش از ۹۰ درصد درآمد شهرداری‌های مراکز شهری، در بخش جاری (حقوق و مزایای پرسنل) پرداخت شده است.

■ ضریب $AR(1)$ برابر ۱/۰۵ می‌باشد و این بدان معنی می‌باشد که ضریب تعدیل سالانه توسعه فضایی

1- Adjusted R Squared
2- Durbin-Watson Test

3- Critical Value

شهری ۱/۰۵ است؛ به عبارت دیگر، هر یک هکتار افزایش توسعه فضایی شهری در سال جاری، در سال بعد ۱/۰۵ هکتار توسعه فضایی شهری را در پی خواهد داشت.

۶- نتیجه‌گیری و پیشنهاد

نتایج نشان می‌دهد که ضریب تسهیلات بانکی برابر ۰/۰۲۶۰۴۹ با علامت مثبت می‌باشد و آماره t مقدار بالایی را اختیار کرده و با احتمال ۰/۰۱۳ معنادار می‌باشد. این ضریب نشان‌دهنده این است که در طول مدت مورد بررسی به صورت میانگین، تسهیلات بانکی با ضریب ۰/۰۲ بر توسعه فضایی استان، تأثیر مستقیم و معنی‌دار داشته است؛ به عبارت دیگر، به ازای هر ۰/۰۲ میلیارد ریال تسهیلات بانکی در استان ایلام، شاهد توسعه فضایی یک هکتار بوده‌ایم؛ بنابراین فرضیه اول مبنی بر اینکه سیستم بانکی از طریق پرداخت تسهیلات، نقش مثبت و معنی‌داری در توسعه فضایی شهری دارد، مورد تأیید قرار می‌گیرد.

ضریب درآمد شهرداری‌ها برابر ۰/۱۸۴۰۳۹ می‌باشد ولی از آنجا که سطح خطای آن بالای ۵ درصد بوده و آماره t آن نیز پایین می‌باشد؛ معنی‌دار نیست. این بدان معنی است که در طول دوره مورد بررسی، درآمد شهرداری‌ها به صورت مستقیم و معنی‌دار، بر توسعه فضایی استان تأثیرگذار نبوده است. بنابراین فرضیه دوم تحقیق مبنی بر اینکه میزان درآمد شهرداری‌ها، نقش مثبت و معنی‌داری در توسعه فضایی شهرها ندارد، مورد تأیید قرار گرفت.

با توجه به نتایج حاصل از مدل خود توضیح با وقفه‌های گسترده، فرضیه سوم تحقیق مبنی بر اینکه سیاست‌های دولت در قالب کمک‌های عمرانی، نقش معناداری در توسعه فضایی شهری دارد، مورد تأیید قرار گرفت؛ زیرا ضریب کمک‌های دولتی برابر ۱/۶۲۵۰۱۹ با علامت مثبت می‌باشد و آماره t مقدار بالایی را اختیار نموده و با احتمال ۰/۰۰۱۴ معنادار می‌باشد. این ضریب، نشان می‌دهد که در طول دوره مورد بررسی، به صورت میانگین، کمک‌های دولتی با ضریب ۱/۶۲ بر توسعه

فضایی استان، تأثیر مستقیم و مثبت معنی‌داری گذاشته است؛ به عبارت دیگر، به ازای هر ۱/۶۲ میلیارد ریال کمک‌های دولتی، توسعه فضایی مراکز شهری استان ایلام، یک هکتار افزایش یافته است.

با توجه به مراتب فوق می‌توان نتیجه‌گیری کرد که از سه متغیر مورد بررسی، به لحاظ قدرت تأثیرگذاری، به ترتیب دو متغیر کمک‌های دولتی و تسهیلات بانکی، تأثیر مثبت و معنی‌داری بر توسعه فضایی مراکز شهری استان ایلام داشته‌اند. اما درآمد شهرداری‌ها تأثیر معناداری بر توسعه مراکز شهری استان ایلام نداشته است.

همچنین پیشنهادهای زیر جهت پیشبرد، ارائه می‌گردد:

■ جهت تعادل‌های منطقه‌ای و به منظور جلوگیری از توسعه فضایی نامتوازن مراکز شهری، سعی گردد اعتبارات و تسهیلات بانکی به صورت نظام‌مند در بین مراکز شهری توزیع گردد.

■ تسهیلات بانکی و کمک‌های دولتی به سمت توسعه شهرهای متوسط که نقش مهمی در حفظ تعادل منطقه‌ای و خدمات‌رسانی به زیرمجموعه‌های خود دارند هدایت شوند.

■ تسهیلات بانکی و کمک‌های دولتی در بخش‌های خدماتی، کاهش یابند و به سمت بخش‌های تولیدی و کشاورزی، سوق داده شوند.

■ لازم است جهت جلوگیری از قطبی شدن امکانات و خدمات در مرکز شهری، توزیع خدمات و امکانات در سطح مراکز شهری استان و با اولویت‌بندی مراکز شهری - ناحیه‌ای صورت گیرد.

■ سوق دادن تسهیلات بانکی و کمک‌های دولتی به سمت توانمندسازی مراکز شهری که دارای قابلیت‌های ویژه‌ای از قبیل: بازرگانی و تجاری، گردشگری، کشاورزی و غیره می‌باشند، در دستور کار برنامه‌ریزان قرار گیرد.

■ از منابع پایدار درآمد برای تأمین هزینه‌های اداره شهر استفاده شود تا با رونق اقتصاد شهری در

رجبی جهرودی، محمود. (۱۳۸۱)، بررسی نقش تسهیلات اعطایی بانکها در تجهیز سرمایه و سرمایه‌گذاری بخش کشاورزی، همایش کشاورزی و توسعه ملی، مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی. رهنمایی، محمدتقی. (۱۳۸۵). جزوه دانشگاهی نظریه‌های شهری، دانشگاه تهران.

رهنمایی، محمدتقی. (۱۳۷۳). دولت و شهرنشینی نظری بر نظریه عناصر شهری قدیمی و سرمایه‌داری بهره‌بری هانس بوبک، *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*، ۳۲(۱)، ۲۶-۱۷.

زیاری، کرامت الله. (۱۳۸۵). *مکتب‌ها، نظریه‌ها و مدل‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، یزد: انتشارات دانشگاه یزد.

سعیدی، پرویز. (۱۳۸۷). نقش شبکه بانکی در رشد اقتصادی (مطالعه موردی استان گلستان)، *اطلاعات سیاسی، اقتصادی*، ۲۲(۲۵۳)، ۲۲۹-۲۱۶.

شرزه‌ای، غلامرضا؛ ماجد، وحید. (۱۳۹۰). تأمین مالی پایدار شهری: چگونگی تأمین مالی به منظور توسعه پایدار شهری، اولین همایش اقتصاد شهری.

شهرداری ایلام، (۱۳۹۰-۱۳۸۱)، طرح‌های تفصیلی و جامع مراکز شهری.

شهرداری‌های مراکز شهری. (۱۳۹۰-۱۳۸۰)، سالنامه‌های آماری استان ایلام.

محمدی، تیمور. (۱۳۹۰). خطای متداول در مدل‌های سری زمانی، *پژوهش‌های اقتصادی ایران*، ۱۶(۴۷)، ۱۸۳-۱۶۳. معاونت برنامه‌ریزی، (۱۳۹۰-۱۳۸۰)، سالنامه‌های آماری استان ایلام.

Ahearne, A. G., Ammer, J., Doyle, B. M., Kole, L. S., and Martin R. F. (2005). House prices and monetary policy: A cross-country study. *International Finance Discussion*, 841(2), 1-43.

Lopez, M. (1990). House price and monetary policy in Colombia. Central Bank of Chile, Working Papers, No.349.

پهنه‌های فعالیت و دستیابی به حداکثر تنوع اقتصادی در این پهنه‌ها، توسعه پایدار شهری امکان‌پذیر گردد.

■ برنامه‌های تشویقی جهت به حداکثر رساندن مشارکت شهروندان در راستای تأمین مالی امور شهری، در دستور کار برنامه‌ریزان قرار گیرد.

۷- منابع

آذربایجانی، کریم؛ شهیدی، آمنه؛ محمدی، فرزانه. (۱۳۸۸). بررسی ارتباط بین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، تجارت و رشد در چارچوب یک الگوی خود توضیح با وقفه‌های گسترده (اقتصادسنجی خودرگرسیون و توزیع با وقفه)، *پژوهش‌های اقتصادی*، ۹(۲)، ۱۸-۱.

آیت‌اللهی، علیرضا، (۱۳۸۷)، تأمین مالی شهرداری‌های فرانسه، اولین همایش مالیه شهرداری، مشکلات و راهکارها، ۱۸-۱۷.

آیینی، محمد، (۱۳۸۵)، تأمین مالی صنعت بهسازی و نوسازی شهری، *اقتصاد شهر*، ۴(۴)، ۳۲-۴.

اکبریان، رضا؛ حیدری‌پور، محسن. (۱۳۸۸). بررسی توسعه بازار مالی بر رشد اقتصادی ایران طی سال‌های ۸۶-۱۳۴۵، *پژوهش‌های اقتصادی*، ۹(۳)، ۶۴-۴۳.

بانک مرکزی، (۹۰-۱۳۸۱) اداره اطلاعات بانکی، دایره آمارهای استانی.

پاپلی یزدی، محمدحسین. (۱۳۸۷). *نظریه‌های شهر و پیرامون*، تهران: سمت.

تسهیلات تکلیفی و ارزیابی تأثیر آن بر بخش صنعت طی سال‌های (۸۰-۱۳۷۹)، مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی.

جعفری، رضا. (۱۳۸۷). بازارهای مالی و توسعه شهری ۱۳۸۶-۱۳۴۵، *رشد جغرافیا*، ۹(۳).

خیابانی، ناصر. (۱۳۸۲). عوامل تعیین‌کننده قیمت مسکن در ایران، دفتر برنامه‌ریزی و اقتصاد مسکن، *اقتصاد مسکن*، ۳۴(۱)، ۵۴-۳۱.